

תוכן עניינים

	תודות
יא	מבוא
1	
5	א. ספרות מטעם הארגון
6	ב. ספרות מחקרית
12	ג. פרקי הספר
15	פרק ראשון: מהי הגמוניה?
15	א. התפתחות המושג הגמוניה
17	ב. הגמוניה על פי גְרָאמְשִׁי
19	ג. מלחמה ניידת לעומת מלחמת חפירות
20	ד. המושג בלוק היסטורי
24	ה. מרחבים לבניית הגמוניה או קונטרה-הגמוניה
26	ו. התרחקות ממהותנות מעמדית
27	ז. הגמוניה במזרח התיכון – סיכום ביניים
29	פרק שני: מהי מְקַאֹמָה?
29	א. המושג מְקַאֹמָה ומיקומו בשדה הסמנטי
30	ג'האד
33	אֶסְתֶּשְׁהָאד
35	פְדָאא'
36	צְמוּד
38	ממאנְעָה
39	מְקַאֹמָה

41	ב. תולדות המקאומה
41	המקאומה באלג'יריה
46	המקאומה בפלסטין

פרק שלישי: הגמוניה שקרסה; תחילת דרכה

59	של חזבאללה
	א. רפובליקת הסוחרים והבנקאים – רקע היסטורי,
59	חברתי ופוליטי
62	הבסיס הרעיוני: פניקיה של העת החדשה
67	הבסיס הכלכלי: מדינה סחר ובנקאות
	ב. דומיננטיות פוליטית, חברתית וכלכלית של המארוניים;
72	מלחמת האזרחים
75	התנפצות ההגמוניה הישנה – מלחמת האזרחים
76	ג. הפלסטינים בלבנון
81	ד. השיעים בלבנון
85	כוחות חדשים מול כוחות מסורתיים
87	ה. תחילת דרכו של חזבאללה
91	מנהיגות חדשה

פרק רביעי: המקאומה של חזבאללה ושורשיה

96	האינטלקטואליים
97	א. הרקע להתפתחות ההגות השיעית התרייעשרית
103	ב. ההוגים המרכזיים בהתחדשות השיעה
104	מוחמד באקר אל-צ'דר
108	רוחאללה ח'מיני
113	עלי שריעתי
119	מוסא אל-צ'דר
124	מוחמד חסין פ'לאלה
128	ג. מהפכנות אסלאמית – סיכום ביניים

- 131 פרק חמישי: עמודי התווך של פרויקט המקאומה
- 131 א. הפרשנות הדתית
- 132 כְּרִבְלָא' – מיתוס מכונן ומקאומה על-זמנית
- 137 הדילמה של השיעה האקטיביסטית
- התפתחות תפיסת וְלֵאֵית אֶל־פְּקִיָּה
- 139 (שלטון חכם הדת) אצל חזבאללה
- 142 ב. הפרשנות הלאומית
- המקאומה, מ"אל־רסאלה אל־מפתוחה" עד
- 143 "אל־ות'יקה אל־סִיאֶסִיָּה"
- המקאומה כפרויקט לאומי כולל:
- 146 "אל־ות'יקה אל־סִיאֶסִיָּה" כדוגמה
- היחס לנוצרים בלבנון – מעבר משיח דתי
- 151 לשיח לאומי
- 155 ג. פרשנות כלכלית
- 155 האם חזבאללה הוא ארגון פופוליסטי?
- חזבאללה מייצג השכבות העממיות השיעיות
- 161 לעומת אִמ"ל הבורגנית
- 164 החברה האזרחית כמימוש פרויקט המקאומה
- 168 ד. מקאומה דתית, לאומית וכלכלית – סיכום

פרק שישי: בונים הגמוניה: ספרים, בתי ספר,

- אתרי אינטרנט, שירים ועיתונים
- 172
- 174 א. ספרים
- 179 ב. בתי ספר
- 181 ג. הפצת תרבות המקאומה בקרב התלמידים
- 184 ד. ערוץ הטלוויזיה אֶל־מִנְאָר
- 188 ה. אתרי אינטרנט
- 192 ו. סרטונים, פלאשים (הבזקים) ושירים
- 198 ז. עיצוב המרחב: אֶל־ח'יאם ומְלִיתָא כדוגמה

202 ח. עיתונות מקאומה: אל־אח'באר כדוגמה
206 ט. התפתחות פרויקט מקאומה על פי חסן נצראללה

223 סיכום

231 נספחים

234 רשימת מקורות

254 מפתח

פרק שלישי

הגמוניה שקרסה; תחילת דרכה של חזבאללה

בפרק זה אשרטט את המאפיינים המרכזיים של לבנון ושל ההיסטוריה החברתית והפוליטית שלה כזירה אשר תרמה תרומה מכרעת לעיצוב פרויקט המקאונמה הייחודי, כפי שאנו מכירים אותו היום, ובעיקר כפי שמייצג אותו חזבאללה. כדי לעשות זאת, אעמוד על מרכזיות העדה המארונית בהקמת לבנון ובכניית פרויקט הגמוני ששרד כמה עשורים מאז הקמת לבנון, תחת הכותרת "רפובליקת הסוחרים". בפרק אתייחס גם לעמדה השולית שתפסה העדה השיעית במשך כמה עשורים בהיסטוריה הלבנונית.

א. רפובליקת הסוחרים והבנקאים – רקע היסטורי, חברתי ופוליטי

היסטוריונים רבים מסכימים שמדינת לבנון העצמאית לא הייתה קמה אלמלא הפעילות המתמדת והמיוחדת של הנוצרים בה ושל המארונים בפרט. לבנון קיבלה צביון נוצרי מיוחד בתקופת "אֶל־מְצַרְפִּיה" (התקופה העות'מאנית), ובתקופת האמירות. הכרות הגנרל הצרפתי אַנְרִי גֶרֹד, ב־1 בספטמבר 1920, על הקמת "לבנון הגדולה" תחת מנדט צרפתי, חיזקה את הדומיננטיות הנוצרית המארונית; האליטה השלטת והאליטה הכלכלית בלבנון הייתה, עד מלחמת האזרחים בשנת 1975, בידי הרוב הנוצרי ובמיוחד

המארוֹנִים.¹ מטרתה של צרפת בהקמת המדינה הלכנונית הייתה בעיקר לייסד ישות מדינית נאמנה לאינטרסים שלה באזור.² לכן דאגה שנים ארוכות לטפח את היחסים הכלכליים עם לבנון. כך למשל ההשקעות הצרפתיות בסוריה ולבנון ערב מלחמת העולם הראשונה הגיעו ל־200 מיליון פרנק צרפתי, שמחציתם הושקעו בביירות ובהר לבנון.³ כמו כן טיפחה צרפת את היחסים הדתיים והתרבותיים עם העדה המארוֹנִית ועם מנהיגי העדות האחרות במה שעתיד להיות שטחה של המדינה הלכנונית.

ההכרזה על "לבנון הגדולה" לא הייתה האפשרות היחידה להיענות לדרישתה של האליטה המארוֹנִית להקים מדינה שתשמש בית לאומי לבני העדה; חלק מהעדה, בהנהגתו של עו"ד אָמִיל אַדָה, נשיא המדינה בעת המנדט הצרפתי, ביקשו להכריז על מדינה לבנונית באזור קטן יותר אך יציב מבחינה עדתית שבו דומיננטיות מארוֹנִית מובהקת – אזור הר לבנון (הוא אזור "אֶל־מְצַרְפִּיה" העות'מאנית), ש־80% מתושביו היו בני העדות הנוצריות וש־58% מתושביו היו מארוֹנִים. בלבנון הגדולה, לעומת זאת, שיעור הנוצרים היה רק 54%, והמארוֹנִים היוו 29% מכלל האוכלוסייה.⁴ שיעור הנוצרים ב"לבנון הגדולה" הלך וירד בחלוף השנים בשל שינויים דמוגרפיים, הגירה ורמת ילודה גבוהה יותר בעדות המוסלמיות. על פי מפקד האוכלוסין של שנת 1932 (האחרון שנעשה) שיעור הנוצרים בלבנון ירד למעט יותר מ־50%.⁵

לעומת מצדדי התפיסה המצמצמת, תומכי "לבנון הגדולה" סיפקו טיעונים היסטוריים ופרגמטיים להקמתה. קבוצה זו ביקשה לכלול בלבנון הגדולה את כל האזורים שהיו בעבר חלק מהאמירות של פְּח'ר אל־דִין אל־מַעְנִי (מת בשנת 1633) והאמיר בְּשִיר השני (מת

1 Harris, *History's Revenge*, p. 68

2 צליבי, תַּאֲרִיחַ לבנאן אל־חדית', עמ' 201–205.

3 Gates, *The Merchant Republic of Lebanon*, p. 17

4 זמיר, כינונה של לבנון המודרנית, עמ' 49–104.

5 זיסר, דם בארזים, עמ' 34.

בשנת 1840), האבות המיתולוגיים של המדינה הלבנונית, שכללה לא רק את ביירות ואת הר לבנון, אלא גם את טריפולי ועפאר בצפון, בקעת הלבנון במזרח וג'בל עאמל בדרום.⁶ הם גרסו שהאזורים הללו נחוצים כדי לספק למדינה החדשה תנאים החיוניים לה מבחינה כלכלית וגאופוליטית. ואכן, לאחר שלבנון קיבלה עצמאות מצרפת ב־22 בנובמבר 1943, בעוד שחלקם של שאר האזורים בתשלום המיסים היה 83%, 80% מהכספים הושקעו בעיקר בהר לבנון.⁷ האליטה המארונית, בהנהגתו של נשיא לבנון הראשון ב־שארה ח'ז'י (1890-1964), כרתה ברית עם האליטה הסונית ועם המנהיגים והסוחרים הסונים מערי החוף, שיוצגו בעיקר על ידי ראש הממשלה המוסלמי ר־יאד אל-צ'לח (1894-1951). יחד הם הניחו את יסודות המדינה הלבנונית. ברית זו בין נציגי האליטות של העדה המארונית והעדה הסונית, נציגי הבורגנות הבנקאית והסוחרים, הייתה הבסיס המרכזי, הכלכלי והרעיוני, של ההגמוניה בלבנון במשך כשלושים שנה.

רפובליקת הסוחרים והבנקאים התבססה על רובד חלוקתי חברתי-כלכלי ועל רובד תודעתי סמלי. ברובד החברתי-כלכלי היא התבססה על ליברליות כלכלית מסחרית ששללה כל התערבות של המדינה בהסדרת השוק החופשי, ובייחוד במסחר עם המדינות הזרות, וכפי שהגדיר זאת מ־ישאל שיחא, איש העסקים והאידיאולוג של רפובליקת הסוחרים: "אנחנו צריכים חוקים מדודים, וניהול שידאג רק לדברים הבסיסיים: כמה שפחות נהלים מסודרים על פי החוק, כמה שיותר אופקים אפשריים רחבים".⁸

את הבסיס הרעיוני הניחו שני אידיאולוגים משני הזרמים המרכזיים באליטה המארונית, אלה שצידדו בלבנון הגדולה ואלה שצידדו בלבנון מצומצמת יותר – מ־ישאל שיחא ושאָרל קָרם. הם אימצו, כל אחד בדרכו, את המיתוס של לבנון כיורשת הפניקים

6 האנף, תעאיש פי זמן אל־חרב עמ' 92.

7 טראבלסי, תאריח' לבנאן אל־חדית', עמ' 137.

8 שיחא, מצוטט אצל האנף, תעאיש פי זמן אל־חרב, עמ' 103.

וכעם של סוחרים ובנקאים – שוויץ של המזרח. באמצעות ציר סמלי הכרתי זה קישרו שיחא, קרם ואחרים, במידה ניכרת של הצלחה, את ההיסטוריה המדומיינת של העם הלבנוני להווה, ואת הממד החברתי-כלכלי חיברו לממד ההכרתי סמלי. את האינטרפרטציה הזו נתנו אינטלקטואלים בני הקבוצה השלטת, הסוחרים-בנקאים. אינטלקטואלים אלה, חלקם כפרטים ובחלקם כקולקטיב שהתאגד במפלגות (אַל־חֻזַב אל־דֶסְתוּרִי למשל) ובאגודות (אגודת "הפיניקים החדשים" למשל), שלטו במערכות עיתונים (עיתון אַל־חֵיאַת למשל) וקידמו את ההגמוניה שלהם.

הבלוק ההיסטורי שבמרכזו עמדו סוחרים ובנקאים אלה, בעיקר בבירות ובערי החוף האחרות, כלל קבוצות כפופות להם, כמו מעמד הביניים המאוּנִי והסוני שהתפתח עם פריחת המסחר, וְזַעֲמָא' בעלי האדמות, בעיקר מהעדה השיעית בדרום. הם נכללו בו באמצעות שימור הסטטוס־קוו בתוך עדתם והישארותם כשולטים הבלתי מעורערים בה, שכן צידרו בהתערבות מינימליסטית של המדינה כפן הכלכלי והחברתי, אי התערבותה בפוליטיקה וביחסים הפנים־עדתיים בדרום ובבקעת הלבנון, ושיתופם המזערי בשלטון ברמה הארצית.

הבסיס הרעיוני: פְּנִיקִיָה של העת החדשה

התפיסה ששלטה בלבנון בשנים הראשונות להקמת המדינה העצמאית הושתתה על ההשקפה שלבנון היא "פניקיה של העת החדשה" ולעם הלבנוני יש מסר כלל עולמי לאנושות, בדומה לפניקים לפני אלפי שנים, ושהמסחר הוא חלק בלתי נפרד מזהותו, ושלבנון היא מעין גשר בין אומות העולם ובעיקר בין מזרח למערב ולהפך. יתר על כן, לבנון היא לא רק פניקיה של העת החדשה, אלא גם "שוויץ של המזרח". זאת לא רק בשל היותה מדינה קטנה לצד מדינות גדולות ממנה, אלא גם בזכות יכולותיה הכלכליות וענף הבנקאות שהתפתח בה בצורה דרמטית כתוצאה מהתפתחות הסחר האדירה. הברית הטבעית בין הבורגנות המסחרית לבורגנות הפיננסית הפכה את לבנון לאחד הצמתים הפיננסיים הגדולים בעולם, ברית שהתחזקה בזכות התפיסה